

Oyun Temelli Baba-Bebek Etkileşim Programı'nın Baba ve Bebek Davranışları Üzerindeki Etkisi *

Esra Demir Öztürk ¹, Ayşe Belgin Aksoy ²

Öz

Bu araştırma, baba ve bebek etkileşim davranışlarında Oyun Temelli Baba-Bebek Etkileşim Programı (OTEBABEP)'nin etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Muş il merkezinde bulunan bir yaş civarındaki bebekler ve babaları olmak üzere 40 baba-bebek ikilisi oluşturmuştur. Araştırmada bilgi toplamak amacıyla "Kişisel Bilgi Formu", "Baba-Çocuk Duygulanım, Yanıt Verme ve Meşguliyet Ölçeği (B-ÇDYMÖ) ve "Denver Gelişim Testi" uygulanmıştır. Araştırma, deneysel desende gerçekleştirilmiştir. Çalışma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotlara yer verilmiştir. Nicel verilerde normal dağılımın olduğu grup karşılaştırmasında Student t Testi, grup içi karşılaştırmalarda Bağımlı Gruplar t Testi kullanılmıştır. Normal dağılımın görülmediği değişken karşılaştırmasında Mann Whitney U testi, grup içi karşılaştırmalarda ise Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi'nden yararlanılmıştır. Araştırma sonucu, her iki gruptaki babaların B-ÇDYMÖ baba-çocuk ve ikili formlarında ön ve son testlerde deney grubunda anlamlı düzeyde farklılıkların olduğu ($p < 0.05$) görülmüştür. Her iki bebek grubunda gelişim alanları boyutlarında ön test toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı; kişisel-sosyal alan, dil ve kaba motor alanda son testteki puan ortalamalarında deney grubu lehine anlamlı bir farkın çıktığı, ince motor alanda anlamlı bir farklılığın ($p > 0.05$) bulunmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Gelişim
Baba-bebek etkileşimleri
Baba davranışları
Etkileşim davranışları
Gelişimsel değerlendirme

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 28.06.2018
Kabul Tarihi: 18.06.2019
Elektronik Yayın Tarihi: 23.12.2019

DOI: 10.15390/EB.2019.8012

* Bu makale Esra Demir Öztürk'ün Ayşe Belgin Aksoy danışmanlığında yürüttüğü "Oyun temelli baba-bebek etkileşim programının baba ve bebek davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Türkiye, e.demir@alparslan.edu.tr

² Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Türkiye, aksoya@gazi.edu.tr

Giriş

Bireyin yaşamında gelişim hızının en yüksek ve çevre etkisinin yoğun olduğu dönemlerden biri doğum sonrası ilk yıllardır. Sosyal etkileşim ihtiyacı, birey doğduğu andan itibaren kendini göstermektedir. Nitekim insan doğasının bir gereği olan ilişki kurma eğiliminin yaşama ilk adımıyla başladığını gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Bowlby, 1988; Coates, 2004). Anne baba ile kurulan sağlıklı iletişim, bireyin çevresi ile de sağlıklı bir iletişim kurabileceğinin göstergesidir (Dönmezer, 1999). Yaşamın ilk yılları bireyin yaşamının sonraki yıllarında nasıl bir yapıya sahip olabileceğini büyük oranda etkilemektedir. Bu zaman diliminde yer alan yaşantılar ilerleyen yıllarda bireysel özelliklerin şekillenmesine yön vermektedir (Erdiller, 2010). Erken yıllarda yapılan müdahaleler, bireyin okul yıllarında oluşabilecek okulda başarısız olma, davranış sorunları geliştirme, suç işleme ve saldırgan davranışlar gibi olumsuz durumların ortaya çıkmasını engellemektedir (Shonkoff ve Phillips, 2000). Erken dönemde çocuğa sağlanan bakımın kalitesine de odaklanmanın önemli olduğunu vurgulayan araştırmalar bulunmaktadır. Çocuğa sağlanan bakım; özenli, duyarlı ve teşvik edici olmalıdır. Çocuk bakımının nitelikli ve kaliteli olmadığı durumlarda çocukların, ebeveynlerine güvensiz bağlanma geliştirdikleri saptanmıştır (Belsky, 2006; Soysal ve Bayoğlu, 2010). Hassasiyetin olduğu bu özel dönemde ebeveyn çocuğun ilk eğitimcisi olmakta ve gelişimsel olarak çocuk gelişimini destekleyici yönde dikkatli davranış ve tutum sergilemelidir (Çağdaş ve Seçer, 2015). Çocuk ilk olarak aile ortamında sosyalleşmekte ve ilk sosyal deneyimleri yaşamaktadır. Aile ve çevresi karşılıklı olarak birbirini etkileyen bir yapıya bürünmektedir (Ertürk, 2012; Kıldan, 2012). Ebeveyn çocuk ilişkisi iki yönlü olarak karşılıklı içerir. Bu ilişki hem anne-baba hem de çocuğun birbirini etkilediği hem de birbirinden etkilenen bir yapıyı ortaya koymaktadır (Kerr, Stattin ve Özdemir, 2012). Araştırmalar, aile ile kurulan sosyal ilişkiyi "birincil sosyalleşme", ailenin dışında kurulan sosyal ilişkileri ise, "ikincil sosyalleşme" şeklinde nitelendirmektedir. Aileler de bireyler gibi yaşam değişimlerinin boyutlarına uyum sağlayarak değişmekte büyüme ve gelişim göstermektedirler (Hallaç ve Öz, 2014). Gelişimsel aile modeli ekseninde bu durum kendi içinde sürekli bir yenilenme ve değişikliği içermektedir. Toplumsal süreçte politikalarda, sosyoekonomik sahada, kadın ve erkekler için değişen roller ve yüklenen anlamlarda farklılaşmalar görülmektedir. Bunun yanı sıra, iş hayatında hızla artan çalışan anne sayıları, annelerin çalışma saatlerinin uzunluğu, boşanmalarda yükselen oranlar, babaların yalnızlığa yönelmesi, çocuklarının bakım ve ihtiyaçlarından sorumlu tutulmaları, değişen aile tipi ve çekirdek aile yapısının yaygınlaşması gibi durumlar da babaların çocuklar üzerindeki sorumluluklarını doğrudan arttırıcı nitelikte olmaktadır. Meydana gelen bu değişiklikler, babaların bebekleri ve çocukların bakım ihtiyaçları ile ilgilenmeye yöneltmiştir (Atmaca Koçak, 2004; Cabrera, Tamis LeMonda, Bradley, Hofferth ve Lamb, 2000). Noh ve Yeom (2017), baba-fetüs bağlanması üzerine yaptıkları araştırmada, baba- bebek bağlanabilir mi sorularının ötesinde baba-bebek etkileşiminin daha anne karnında başladığını ve bu bağlanmayı bilimsel olarak ölçen K-PAFAS ölçeğini geliştirmişlerdir. Babaların yeni doğan birimlerine alınması baba bebek bağına güçlendirmekte ve anne ile olan eşgüdümünü arttırmaktadır. Yeni doğan ünitelerinde babalar bebeklerine baktıklarında hormonal değişiklikler yaşamakta ve bu değişiklikler baba duyarlılığını güçlendirmektedir (Fisher vd., 2018). Erken dönemde kurulan baba-çocuk etkileşiminin çocuk üzerinde doğrudan etkisinin olduğu belirtilmektedir (Lamb, 2000). Anneler, çocukların bakım ve ihtiyaçlarının karşılanmasına odaklanırken; babalar ise daha çok fiziksel aktivite ve oyunlara yönelmektedirler. Anne ve babaların çocukları ile olan etkileşimdeki bu farklılıklar; babanın anneden bağımsız olarak çocuğun sosyalleşmesinde büyük rol oynamakta, çocuk ihtiyacının giderilmesi ve sosyalleşme yönünden gereken becerilerin kazandırılması ile probleme yol açacak davranışların önüne geçilmesi bakımından babalar etkin rol oynamaktadır (Demir Öztürk, 2018; Nordahl, 2014; Özyürek ve Tezel Şahin, 2015; Sımsıkı ve Şendil, 2014).

Babalar ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde; babalarına uzak kalan ve etkileşimden mahrum olan çocukların benlik yapılarında olumsuz bir algının hakim olduğu (Alston ve Williams, 1982); babaların çocuklarını daha bağımsız davranmaya yönelttiğini ve çevresini keşfetmede cesaret verici olduklarını (Tamis LeMonda, Shannon, Cabrera ve Lamb, 2004); babanın ilgili olduğu ve sevgisini gösterdiği çocuklarda arkadaş ilişkilerinin iyi düzeyde olduğu ve bu grupta lider özelliklerinin de fazla olduğunu (Kuzucu, 2011); babanın ilgilendiği aile çocuklarında; bağımsız hareket etme, özdenetimli ve ebeveynlerine karşı olumlu tavır ve düşünceleri taşıdıkları (Carlson, 1984); baba ile birlikte faaliyet gerçekleştiren çocukların başarısının arttığı (Güngörmüş, 2001); babanın katılımının çocuğun bilişsel gelişimini ve problem çözme becerilerini arttırdığı (Nugent, 1991), babasız büyüyen çocukların okul başarılarının düşük olduğu; babanın çocukla paylaşımının yüksek oranda olduğu ailelerde ise, çocuklardaki empati duygusunun, bilişsel özelliklerin ve içsel denetimin güçlü yapıda olduğu (Coltrane, 1990), problem çözme konusunda özgüvenlerinin yüksek olduğu ve uyum becerilerinin geliştiği (Yılmazçetin, 2003); sosyoekonomik düzeyden çok babaların ev içi ortamda çocuğa sunmuş oldukları uyarıcı faaliyetlerin çocuk üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu (Melvin vd., 2017) bulunmuştur. Bu araştırmalar babaların erken dönemden itibaren çocuklarının hayatlarında büyük rol oynadıklarını ortaya koymaktadır.

Erken çocukluk döneminde çocukların hayatında büyük öneme sahip olan babaların çeşitli programlarla desteklenmesi önem kazanmaktadır. Hazırlanan eğitim programları, aileler tarafından çocuklardaki sosyal becerilerin desteklenmesi amacıyla tasarlanmaktadır (Decker ve Decker, 2005). Aynı zamanda bu bilgi ve becerilerin sistemli ve kavramsal yaklaşımla kazandırılmasını sağlamaktadır (Aral vd., 2011). Bu programlar ile çocuklara sağlanan uyarıcıların çeşitliliğinin artırılması, yerinde ve doğru bir şekilde verilmesi gerektiğini vurgulamakta; ailelerin çocukları ile olan iletişim biçimlerini zenginleştirmekte, beden dilinin etkililiğini ortaya koymakta ve çocuklarla birlikte süreci deneyimleme fırsatı sunmaktadır. Türkiye’de 51 ilde 3325 babanın katılımıyla gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre; Türkiye’de %57 oranında babaların çocukları ile hiç oynamadıkları, %50’sinin çocuklara hiç kitap okumadıkları ve %36 sınıfın bebek bezini hiç değiştirmedikleri saptanmıştır (Anne Çocuk Eğitim Vakfı [AÇEV], 2017). Bu durum çocukların desteklenmesi, etkili babalık rollerinin artırılması, çocukla iletişimin güçlendirilmesi, çocuklara karşı tutumların olumlu hale gelmesi, kendilerine olan güvenlerinin artması, çocuk ihtiyaçlarını gören ve farkında olan babalar olmaları açısından desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu açıdan sistemli bir biçimde babalara bilgilendirmelerin yapılması, çok hızlı seyreden ve gelişim açısından temel oluşturan ilk yıllara karşı baba hassasiyetinin geliştirilmesi önemlidir. Babalar için hazırlanacak olan programların erken çocukluk programları paralelinde ilk yılları destekleyecek biçimde hazırlanması, babaların kendilerini değerlendirebilecekleri, potansiyellerini ortaya koyabilecekleri şekilde tasarlanmış, bilgilerin ve deneyimlerin paylaşılacağı ortamları sağlamalıdır. Yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde, bebek gelişimi, ilk yıllarda baba ve bebek etkileşimi, baba-bebek ve anne-bebek etkileşiminin benzer ve farklı yönleri, bebeklerdeki bağlanma gelişimi, baba katılımı, babalık rolleri ve kuramsal çerçevenin yer aldığı çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Parke ve O’levy, 1976; Lamb, 1978; Brophy Herb, Gibbons, Omar ve Schiffman, 1999; Shannon, Tamis LeMonda ve Margolin, 2005; Brown, 2008; Cerniglia, Cimino ve Ballarotto, 2014; Dayton, Walsh, Oh ve Volling, 2015). Türkiye’de ise babalarla ilgili çalışmalar incelendiğinde; daha çok baba katılımı ve babalık rolleri üzerinde yoğunlaşan çalışmalar olduğu görülmektedir (Taşkın ve Erkan, 2009; Ersan, 2015). Bu doğrultuda alan yazında; baba ve bebek etkileşimlerini konu alan, babaların bebek gelişimleri hakkında bilgilendirmelerini içeren, etkileşimli uygulama yönteminin ve ev merkezli uygulamaların olduğu araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Söz konusu bebeklerle yapılan çalışmalarda daha hassas ve kontrollü olmak gereklidir. Bebeklik döneminde dış dünyaya açılmanın ve bağımsız hareket etmenin ilk adımı olan yeni yürümeye başlamış, 12-15 ay

aralığında olan bebekler ve babaları ile olan çalışmaların eksik kaldığı saptanmıştır. Böylelikle yaşamın ilk yıllarını içeren kritik yıllarla ilgili olarak çocuk babalarının erken dönemde eğitilmeleri, çocukların sağlıklı gelişimleri açısından destekleyici olacaktır. Baba ve bebek ikilisinin bir arada olduğu eğitim uygulamaları, bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara da rehberlik edecektir. Bu çalışmanın amacı, bebek gelişimini ve baba ile olan etkileşimini desteklemeye yönelik olarak hazırlanmış olan OTEBABEP'in baba ve bebek davranışlarına olan etkisini incelemektir. Bu amaçlar doğrultusunda aşağıda yer alan sorular yanıtlanmaya çalışılmıştır.

1. Deney ve kontrol grubundaki babaların, B-ÇDYMÖ testleri, ilk, son ve kalıcılık uygulaması testleri puanlarındaki otalamalarda farklılık var mıdır?
2. Deney ve kontrol grubu bebeklerin, B-ÇDYMÖ testleri ilk, son ve kalıcılık uygulaması testleri puan ortalamalarında farklılık var mıdır?
3. Deney ve kontrol grubu bebeklerin, gelişim testi alt boyutlarında; ilk, son ve kalıcılık uygulaması testleri puan ortalamalarında farklılık var mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma, deney deseninde kurgulanmıştır. Deneysel model, etkisi ölçülecek değişkenlerin belli kurallar ve koşullar altında gerçekleştirilen uygulamalar sonrasında sebep-sonuç ilişkilerini ortaya çıkarır. Bu amaçla ele alınan ön-son test kontrol gruplu deneysel desende, deney ve kontrol grupları yansız atama ile oluşturularak hem kontrol grubunda hem de deney grubunda ölçümler gerçekleştirilmiştir (Balci, 2010; Karasar, 2000). Araştırmada gözlem yoluyla babaların etkileşim davranışları; boylamsal model ile de bebek gelişimi değerlendirilmiştir. Boylamsal araştırma, değişken üzerinde zamana bağlı olarak meydana gelen gelişimi ya da değişimin belirlenmesi amacıyla belirlenmiş bir sıfır noktasından hareketle sürekli ya da aralıklarla gözleme işlemidir (Deniz Başar, Özden ve Bağdatlı Kalkan, 2013). Gözlem ise, kendi ortamında davranışa ilişkin ayrıntılı olarak bilgi elde etme amaçlı kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırmada, baba-bebek etkileşimleri gözlem tekniği ile elde edilmiş ve normal gelişim gösteren bebeklerin gelişimleri belirli bir süre boyunca izlenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, babalar ve 12 aylık bebekleri oluşturmuştur. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu tekniği ile çalışma grubu oluşturulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Çalışılmak istenen sanayi kurumu ile görüşülerek gerekli izinler alınmıştır. İşçi grubunda bulunan personelin bir kaçı ile görüşülmüş ve onlar aracılığı ile kimlerin; baba olduğu, bebekleri olabileceği ve çalışmaya gönüllü katılabilecekleri konusunda yönlendirdikleri kişilerin isimleri alınmıştır. Önerilen kişilerle görüşülmüş ve onların da tavsiyeleri ile başka işçi baba ve bebeklerine ulaşılmıştır. Aynı zamanda araştırmada kriter örnekleme tekniği de izlenmiştir. Deney işleminde iç geçerliliğin negatif etkilenebileceği risklerin engellemek adına; homojen bir grup oluşturmak amacıyla seçilen, sanayide işçi grubunda yer alan sosyoekonomik yönden dezavantajlı, araştırmaya katılmaya gönüllü, daha önce herhangi bir eğitim programına katılmamış ve 12 aylık normal gelişim gösteren bebeğe sahip babalar araştırmacı tarafından seçilmiştir. Grupların oluşumunda atamaların yansız olması için hataların en aza indirgenmesi sağlanmıştır. Bu özellikler doğrultusunda ulaşılan 52 babadan 12'si deneysel işlemin gerçekleştirilmesi sürecinde araştırmaya katılımlarında aksama olabileceği düşünüldüğünden araştırmaya dâhil edilmemiştir. Belirtilen özellikler doğrultusunda ulaşılan baba ve bebeklerinden 20'si kontrol ve 20'si deney grubu olmak üzere toplamda 40 baba ve bebek çifti araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Kişisel Özelliklerinin Dağılımları

Demografik Özellikler	n	%	
Babanın yaşı	≤ 25 yaş	3	7,5
	26-35 yaş	13	32,5
	≥36 yaş	24	60,0
Baba öğrenim düzeyi	İlkokul	4	10,0
	Lise	25	62,5
	Üniversite	11	27,5
Evlilik süresi	≤ 1 yıl	3	7,5
	2-5 yıl	8	20,0
	5-8 yıl	8	20,0
	≥ 9 yıl	21	52,5
Aile tipi	Çekirdek aile	15	37,5
	Geniş aile	25	62,5
Bebegın cinsiyeti	Erkek	20	50,0
	Kız	20	50,0
Doğum sırası	İlk Çocuk	16	40,0
	Ortanca/Ortancalardan Biri	5	12,5
	Son Çocuk	19	47,5
Kardeş sayısı	1 Kardeş	6	15,0
	2 Kardeş	5	12,5
	3 Kardeş	5	12,5
	≥ 4 Kardeş	9	22,5
	Kardeşi Yok	15	37,5

Katılımcıların % 60 (n=24) 36 ve üzeri yaşta olduğu görülmüştür. Baba öğreniminin, % 62,5 (n=25) oranında lise mezunu olduğu saptanmıştır. Babaların aile tipi incelendiğinde, % 62,5'inin (n=25) geniş aile olduğu; evlilik süresinin % 52,5'inin (n=21) 9 yıl ve üzeri olduğu belirlenmiştir. Çalışmaya katılan bebeklerin demografik özelliklerine bakıldığında; % 50'sinin (n=20) kız, % 50'sinin (n=20) erkek olduğu; % 47,5'inin (n=19) son çocuk olduğu ve kardeş sayısı incelendiğinde % 37,5'inin (n=15) kardeşi olmadığı görülmüştür (Tablo 1).

Veri Toplama Araçları

Baba ile bebekleri hakkında bilgiye ulaşma amaçlı, "Kişisel Bilgi Formu", normal gelişim gösteren bebeklerin seçimi ve gelişimlerinin takibi için, "Denver II Gelişimsel Tarama Testi" kullanılmıştır. Baba ve bebek etkileşim davranışlarının incelenmesinde ise "Baba-Çocuk Duygulanım, Yanıt Verme ve Meşguliyet Ölçeği (Caregiver-Child Affect, Responsiveness and Engagement Scale)" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu'nda bebeklerin yaşları (ay), cinsiyetleri, doğum sıraları, kardeş sayıları, aile tipleri ile babaların yaşları, eğitim düzeyi ve evlilik süresi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Denver Gelişimsel Tarama Testi II (DGTT-II), 1967 yılında Frankenburg ile Dodds'un geliştirdiği 0-6 yaş grubu gelişimlerinin değerlendirildiği bir ölçektir. Türk çocukları için ilk uyarlaması 1982'de Yalaz ve Epir tarafınca gerçekleştirilmiştir. 2009 tarihinde Yalaz, Anlar ve Bayoğlu'nun yapmış olduğu revizyonla Denver II ismini almıştır (Yalaz, Anlar ve Bayoğlu, 2009). Dört gelişim alanı içerisinde (ince- kaba motor, kişisel ve sosyal, dil) gruplanmış toplamda 134 maddeyi içermektedir. Çocukları gelişimsel olarak değerlendirmesinde, şüphe duyulan durumların ölçülmesinde ve riskli çocukların izlenmesinde kullanılabilir (Yalaz vd., 2009).

Baba-Çocuk Duygulanım, Yanıt Verme ve Meşguliyet Ölçeği (B-ÇDYMÖ), Catherine Tamis LeMonda, Vanessa Rodriguez, Jacqueline Shannon, Bonnie Hannibal, Poonam Ahuja ve Mark Spellmann tarafından 2002 tarihinde geliştirilen ölçek, 0-36 ay aralığındaki bebek ve babaların etkileşim biçimlerinin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır (Tamis LeMonda vd., 2013). Ölçeğin Türkçe uyarlaması, Demir ve Aksoy (2016) tarafından yapılmıştır. Baba formu, çocuk formu ve ikili formu şeklinde üç ayrı kısımdan oluşan ölçek toplamda 34 maddeden oluşmaktadır. 5'li Likert yapıya sahip olan ölçeğin kullanıcılar için hazırlanmış kodlama rehberi de bulunmaktadır. Ölçeğin baba ve çocuk formu 2 alt faktöre sahip, ikili formu ise tek faktörlü yapıdan oluşmaktadır. İç tutarlılık kat sayısı baba formunda .80 ile .93; çocuk formunda 67 ile .94 ve ikili formunda .84 bulunmuştur. Gözlemciler arası uyum katsayıları ise; baba formunda 72 ile .95; çocuk formunda .74 ile 1.000 ve ikili formda .72 ile .82 arasında değiştiği saptanmıştır. Ölçeğin kullanımı, araştırmacı tarafından bebek ve baba ikili etkileşimlerinin videoya alınması, kodlama ve puanlama aşamalarını içermektedir.

Oyun Temelli Baba-Bebek Etkileşim Programı'nın Geliştirilmesi

Ekolojik yaklaşım temelinde, ailelerin dâhil olduğu erken destek programlarında aile ve çevre çift yönlü bir iletişime girmektedir. Çocuk gelişiminde anne ve baba sorumluluğunu ve çevrenin etkisini vurgulayan bu sistemde babaya yönelik eğitim programlarının hazırlanmasıyla aile yapısını güçlendirmek ve babaların bilinçli baba olmalarında destekleyici olmak ve ekolojik kuramın öngördüğü şekilde çocuktan sorumlu iki bireyin yetişmesi ile çevrenin de bu paylaşımlardan olumlu şekilde etkileneceği öngörülmektedir. Baba ve çocuk ekseninde hazırlanan bu eğitim programının etkilerinin ailedeki diğer bireyler ve aileden dışı doğru açılan bir yelpaze şeklinde yayılacağı düşünülmektedir. Çünkü çevre etkilerine açık ve çevreden etkilenen bir yapıda olan ailenin; çevreyi etkileyen ve değiştirebilen özelliği de bulunmaktadır (Chibucos ve Leite, 2005).

Ekolojik sistemler kuramı, aile içi ilişkileri anlama, modelleme ve yorumlamayı sağlamaktadır. Kurama göre anne-babalık davranışları aile içi ilişki olarak tanımlanmakta ve toplumsal, kültürel, yerel, aile içi tüm etkileşimler göz önünde bulundurularak değerlendirilmektedir. Anne-baba davranışlarını, kişisel amaç, tutum ve özellikler ile aile dışı sosyal ve kültürel bağlamın etkilediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla tüm bu bağlamın aynı anda ele alınması gerekmektedir (Baydar, Akçınar ve İmer, 2012). Ekolojik sistemler kuramı temelinde baba ve bebek etkileşimini geliştirmek amacıyla hazırlanan oyun temelli baba-bebek etkileşim programı için öncelikle alan yazın taraması yapılmış, hazırlanan aile eğitim programları gözden geçirilerek babaların etkileşim davranışlarını değerlendiren ölçekler dikkate alınmıştır. 0-36 ay aralığındaki çocuklar için hazırlanmış eğitim programından (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2013) yararlanılarak Oyun Temelli Baba-Bebek Etkileşim Programı (OTEBABEP)'ndeki bebek davranış göstergeleri oluşturulmuştur. Bebek gelişim göstergeleri paralelinde baba-bebek etkileşim davranış özellikleri belirlenerek babalar için amaçlar oluşturulmuştur. Bebek gelişim göstergeleri ve babalar için belirlenen amaçları gerçekleştirmek üzere çeşitli oyun etkinlikleri planlanmıştır. Hem baba hem de bebekler için oluşturulan amaçlar oturumlarda ele alınarak farklı etkinliklerle kazandırılmaya çalışılmıştır. Programın geliştirilmesinde farklı üniversitelerde görev yapan yedi alan uzmanının görüşüne başvurulmuştur. Uzmanların, programın amaca uygunluğunu değerlendirmeleri, içerik hedef uyumunu ve oturumların uygunluğuna ilişkin görüşleri alınmıştır. Uzmanların görüşleri dikkate alınarak programa son şekli verilmiştir. Ardından programda kullanılacak materyaller hazırlanmıştır. Program üç aşamalı olarak yürütülmüş ve toplamda 12 oturum şeklinde 3 aylık bir süre içerisinde gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, babalarla tanışma ve program hakkında bilgilendirmeler yer almıştır. OTEBABEP programında babalara yönelik amaçlar ve baba-bebek etkileşimini içeren özellikleri niteleyen davranışlar belirlenmiştir. Etkinliklerin olduğu uygulamalar ev merkezli olarak yürütülmüştür. Bu oturumlarda baba ve bebek etkileşim davranış özellikleri, baba duyarlılığı, katılımı, duygulanımı, sözel ifadelerde bulunma durumu, esneklik, sözel ifade kullanma biçimleri ile gelişimsel oyunlar yer almıştır. Son aşamada ise değerlendirme oturumu gerçekleştirilerek babalara bebek gelişimi ile ilgili olarak çeşitli öneriler sunulmuştur.

Verilerin Toplanması

Çalışma grubundaki babalarla ilk oturumda bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda eğitim programının içeriğine ve sürece ilişkin bilgi verilmiştir. Ev ziyaretleri ve bebekleri ile yapılacak olan çalışma için veli izin formu düzenlenmiş ve babalar tarafından imzalanmıştır. Ev ziyaretleri için uygun zaman planlaması yapılmış ve babalara ziyaret öncesi hatırlatmada bulunulmuştur. Program evlere yapılan ziyaretler şeklinde gerçekleştirilerek, haftalık olarak belirlenmiş olan oyunlar babalara anlatılmış, oyunların nasıl oynandığı ile ilgili babalara model olunmuş ve denemeleri için fırsat verilmiştir. Program, 3 ay süresince 45 dakika şeklinde haftalık olarak gerçekleştirilmiştir. Babaların bebekleriyle olan etkileşimleri B-ÇDYMO ile değerlendirilmiştir. Ölçekler tüm katılımcılara ön test ve son test olarak uygulanmıştır. Kalıcılık testi ise, sadece deney grubuna ve son test uygulaması bitiminden üç hafta sonrasında yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada yer alan deney ve kontrol grubundaki baba ve bebeklerin etkileşim davranışlarının değerlendirilmesinde kullanılan Baba-Çocuk Duygulanım, Yanıt Verme ve Meşguliyet Ölçeği ile bebeklerin gelişim testinden aldıkları puanlar ve kalıcılık testi puanları kayıt formuna kaydedilerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel analizinde NCSS (Number Cruncher Statistical System) 2007 (Kaysville, Utah, USA) programı kullanılmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metodlar (ortalama, standart sapma, medyan, frekans, oran, minimum, maksimum) kullanılmıştır. Bir araştırmada araştırmannın güvenilirliğini artırmak ve sonuçların tutarlı yorumlanması için öncelikli olarak uygun istatistiksel tekniklerin belirlenmesi gerekir. Uygun istatistiksel tekniklerin seçilmesinde araştırma deseninin türü, bağımlı değişkenin ölçme düzeyi, dağılımları, bağımlı değişkende etkisi gözlenen faktör sayısı ve örneklem büyüklüğü etkili olmaktadır (Büyüköztürk, 2014; Çepni, 2007). Bu özelliklerden hareketle ilk olarak verilerin normal dağılım gösterip göstermediği test edilmiştir. Nicel verilerin normal dağılıma uygunlukları, Shapiro-Wilk testi ve grafiksel değerlendirmeler ile sınanmıştır. Normallik testleri sonrasında kullanılacak istatistiksel analiz yöntemleri belirlenmiştir. Normal dağılımdaki değişkenler için iki grup karşılaştırmalarda Student t Test, Normal olmayan dağılımlarda ise Mann Whitney U testinden yararlanılmıştır. Normal dağılım gösteren değişkenlerin grup içi değerlendirmelerinde Bağımlı Örneklem t Testi (Paired Samples Test); normal olmayan dağılımların grup içindeki karşılaştırmalarda ise Wilcoxon İşaretili Sıralar (Wilcoxon Signed Ranks) yapılmıştır. Aynı grup içerisinde biri normal dağılım gösterirken diğeri normal olmayan bir dağılım gösteriyorsa bu durumda normal dağılıma uymayan Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi kullanılmıştır. Anlamlılık $p<0.01$ ve $p<0.05$ düzeylerinde değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

B-ÇDYMO ve Denver II gelişim tarama testinden elde edilen bulguların sunumu tablolar halinde verilmiş, yorumlanarak tartışılmıştır.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarında B-ÇDYMO Baba Formu Alt Boyut Puan Karşılaştırmaları

BABA FORMU		Deney	Kontrol	P
		Ort±Ss	Ort±Ss	
Öğretici-Yanıtlayıcı Olma	Ön Test	22,75±7,12 (22,0)	21,90±4,53 (21,0)	^a 0,978
	Son Test	38,00±5,75 (37,5)	23,50±4,56 (23,0)	^f 0,001**
	Erişi Puanı	15,25±9,24 (15,5)	1,60±0,50 (2,0)	^a 0,001**
Olumsuzluk-Müdahalecilik	Ön Test	11,75±2,63 (11,5)	11,80±2,44 (11,5)	^a 0,967
	Son Test	7,35±1,23 (7,0)	11,80±2,44 (11,5)	^a 0,001**
	Erişi Puanı	-4,40±2,84 (-4,5)	0,00±0,00 (0)	^a 0,001**

^aMann Whitney U Test

^fStudent t Test

^eWilcoxon Signed Ranks Test ^sPaired Samples Test

** $p<0.01$

Tablo 2 incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarına göre iki alt boyutta da ilk uygulama puanlarının ortalamasında anlamlı farklılık görülmemiştir ($p=0,978$; $p>0,05$; $p=0,967$; $p>0,05$). Bu sonuca göre eğitim programı uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki babaların homojen dağıldığı, ön test öğretici-yanıtlayıcı olma ve olumsuz-müdahaleci davranışlar bakımından birbirine benzediği görülmektedir.

Deney grubu babalarının son test *öğretici-yanıtlayıcı* olma alt boyut puanlarının, kontrol grubundaki babalardan yüksek olması istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,001$; $p<0,01$). Grupların puan ortalamalarında deney grubunda anlamlı fark görülmüştür. Bu durum, eğitim programının babaların öğretici-yanıtlayıcı olma davranışlarını artırdığı; olumsuz-müdahaleci davranışlarını azalttığı ile açıklanabilir. Eğitim programındaki babaların, bebekleri ile geçirdikleri zamanın bebeğin gelişimi açısından değerli olduğunun farkına varıldığı, bebeğin tepkilerini anlamaya çalışmanın ve uygun tepkilerde bulunmanın önemli olduğu, bebeğin dış ortamdan gelen uyarıcılara açık olduğu ve bebeğin alıcı konumda bulunduğu, iyi ya da kötü ne yapılırsa bebek tarafından taklit edildiğinin farkına varıldığını göstermektedir. Aynı zamanda bebeklerin gelişimsel olarak gerçekleştirilmesi beklenen gelişim özelliklerinin olduğu ve bunların kendileri tarafından karşılanması ve desteklenmesi gerektiği bilincinin oluşması, bebekle göz teması kurmanın, jest ve mimiklerin anlaşılır, konuşmaların vurgulu ve bebeğe fırsat verecek şekilde olmasının bebeğe fayda getireceğinin farkına varıldığını ortaya koyduğu ifade edilebilir. Bu bilinçteki davranışların baba ile bebek arasındaki bağı kuvvetlendirdiği ve karşılıklı etkileşimi güçlendirdiği söylenebilir. İlgili alan yazına bakıldığında (Benzies, Evans, Harrison, MacPhail ve Cathhy, 2008; Cerniglia vd., 2014; Dayton vd., 2015; Horesh, Sommerfeld, Wolf, Zubery ve Zalsman, 2015; Tamis Lemonda vd., 2004; Yago vd., 2014); bebeklerin sosyal iletişim davranışlarının gelişiminde babaların olumlu tepkilerinin önemli olduğu vurgulanmıştır. Uçar Çabuk (2017), Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne baba çocuk ilişkisine ve iletişimine etkisi üzerine yapmış olduğu araştırmada da, gerçekleştirilen eğitim programının anne ve babaların çocukları ile ilişkilerini ve iletişimlerini olumlu etkilediği belirlenmiştir. Uygulanmış olan program sonrasında baba ve annelerin, konuşurken çocuğun anlayabileceği net kısa cümleler kurdukları, ben dilini kullandıkları, empati kurdukları, çocuklarını dinlerken göz teması kurarak, başını sallayarak, sırtına dokunarak onayladıkları ve katılımlı dinleme yaptıkları gözlenmiştir. Bu bilgiler ışığında, baba ve bebek arasında bilinçli bir şekilde kurulan etkileşiminin babalardaki olumlu davranışları ortaya çıkardığını ve bebek ile olan etkileşimi güçlendirdiğini göstermiştir. Aynı zamanda bu araştırmalar, araştırma sonucunu destekleyici yönde baba-bebek etkileşiminin kurulması için babaların bilinçlenmesini sağlayacak ve farkında olmadan yaptıkları yanlış davranışları düzeltmelerine yardımcı olacak eğitim programlarının etkililiğini ortaya koymuştur.

Deney grubu *olumsuzluk-müdahalecilik* alt boyut puanının ön teste göre son testteki değişimleri arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p=0,001$; $p<0,01$). Deney grubu değişimi, kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde yüksek düzeyde bulunmuştur. Uygulamadaki babaların etkileşimsel davranışlarına engel olacak olumsuzluk ve müdahalecilik içeren davranış puanlarının düşük olduğu görülmüştür. Çünkü deney grubu ön testte olumsuzluk-müdahalecilik davranışları yüksek düzeyde iken, eğitim sonrasında yapılan son testte bu davranışların büyük bir oranda azaldığı görülmüştür. Kontrol grubunda ise olumsuzluk-müdahalecilik davranışlarının yüksek düzeyde olduğu ve yapılan ön test ve son test arasında bir farkın oluşmadığı görülmüştür. Deney grubunda olumsuzluk ve müdahalecilik davranışlarının azalmasında eğitim programında yer alan etkileşimsel oyunlar sırasında babanın, çocuğa gülümseyen bakışları, kabul edici- onaylayan yüz ifadesi ve sözlerin etkili olduğu söylenebilir. Aynı zamanda yumuşak ve anlaşılır bir ses tonu, çocuğa yönelen karşılıklı oturma düzeni, çocuğu onaylayan ve rahatlatan dokunmalar, çocuğun istek ve ilgilerine göre oyunun şekillendirilmesi gibi çocuğa zarar verici davranışlardan kaçınan ve babayı olumlu şekilde yönlendiren söz ve davranışların yer almasının da babanın olumsuzluk ve müdahaleci davranışlarının azalmasında etkili olduğu söylenebilir.

Yapılan araştırmalarda babanın olumsuz söz ve yüz ifadelerinin baba-bebek arasındaki etkileşimi ortadan kaldırdığı saptanmıştır. Rispoli (2011), erken dönemde kurulan baba- bebek etkileşiminin 1 yaş civarındaki bebeklerde davranış problemlerine etkisini araştırdığı çalışmasında, baba-bebek etkileşimlerinde ilgisiz ve uzak duran babaların 1 yaşındaki çocuk davranış problemlerini yordadığını belirtmiştir. Baba ile bebeğin oyunları sırasında babaların olumsuz davranışlarının baba-bebek etkileşiminde özellikle de bebeğin sosyal becerileri üzerinde negatif etkiler oluşturduğu belirtilmiştir (Ramchandani vd., 2013).

Horesh ve diğerleri (2015), babaların olumlu davranışlarının bebek gelişimi üzerinde olumlu etkiler bıraktığını belirtirken, babaların negatif davranışlarının bebekler üzerinde yeme davranışı başta olmak üzere çeşitli ruhsal bozukluklara neden olduğunu ortaya koymuştur. Dayton ve diğerleri (2015), anne ve babaların bebeklerine bağırma davranışlarını incelediklerinde, bebeklerine karşı babaların annelere göre bağırma tekniğini daha az kullandıkları ve babaların bağırma davranışlarının annelere oranla daha etkili olduğunu saptamışlardır. Hall ve diğerleri (2014), babaların bebeklerine karşı göstermiş olduğu ilgi gösterilerinin aynı zamanda babada dengeli olmayan davranışların belirlenmesinde ipucu sağladığını ortaya koymuştur. Sonuç olarak, olumsuz bir yapıda olma ve müdahaleci davranışlar bebeğin gelişimi üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir.

Tablo 3. Grupların B-ÇDYMÖ Çocuk Formu Alt Boyut Puanları Karşılaştırmaları

ÇOCUK FORMU		Deney	Kontrol	P
		Ort±Ss	Ort±Ss	
Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma	Ön Test	21,90±5,33 (21,0)	21,50±5,02 (21,5)	<i>f</i> 0,808
	Son Test	35,05±4,31 (35,5)	23,70±5,30 (23,5)	<i>f</i> 0,001**
	Erişi Puanı	13,15±5,15 (13,5)	2,20±0,52 (2,0)	<i>a</i> 0,001**
Olumsuzluk	Ön Test	6,15±1,63 (6)	6,80±2,02 (6)	<i>a</i> 0,394
	Son Test	4,30±0,57 (4)	6,80±2,02 (6)	<i>a</i> 0,001**
	Erişi Puanı	-1,85±1,69 (-2)	0,00±0,00 (0)	<i>a</i> 0,001**

^aMann Whitney U Test *^fStudent t Test* *^sPaired Samples Test* *^eWilcoxon Signed Ranks Test* ***p<0.01*

Tablo 3 incelendiğinde deney ve kontrol grubundaki bebeklerin B-ÇDYMÖ Çocuk Formu *duyarlı-yanıtlayıcı* olma alt faktöründe ön test ve son test puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($p=0,001$; $p<0,01$). Deney grubu bebeklerinde ön testte duyarlı-yanıtlayıcı olma davranışı düşük düzeyde iken, son testte bebeklerdeki duyarlı-yanıtlayıcı olma davranışında büyük oranda artış olduğu görülmüştür. Kontrol grubunda ise ön test ve son test puanları arasında herhangi bir değişiklik görülmemiştir. Elde edilen bu sonuç, Oyun Temelli Baba-Bebek Etkileşim Programı'nın bebeklerin duyarlı-yanıtlayıcı olma davranışlarını olumlu yönde arttırdığı şeklinde açıklanabilir.

Çocukların Duyarlı-Yanıtlayıcı olma alt boyutuna ilişkin; Turhan (2019), baba ve çocuk kişilik benzerliğini incelediği araştırmada; baba ve çocukların kişiliğin "gelişime açıklık" özelliklerinin birbirinden farklılaştığı tespit edilmiştir. Araştırmaya göre kız ve erkek çocuklar babalarına oranla gelişime açıklık toplam puan ortalamalarının babaların toplam puan ortalamalarına oranla daha yüksek olduğu bulunmuş. Bu bilgiler ışığında çocukların babalarına oranla gelişime daha açık olduğu, istekli, meraklı ve duyarlı oldukları söylenebilir.

B-ÇDYMÖ Ölçeği Çocuk Formu *Olumsuzluk* alt boyut puanları incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarına göre olumsuzluk alt boyut puanının ön teste göre son test puan değişimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($p=0,001$; $p<0,01$). Deney grubu olumsuzluk davranışı ön test puanı yüksek düzeyde iken, son test puanında olumsuzluk davranışında büyük oranda düşüş olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuç, Oyun Temelli Baba-Bebek Etkileşim Programı'nın bebeklerde olumsuz duygu durumlarını, zarar verici istenmeyen dokunmaları, saldırgan davranışları, oyuna ve etkileşime karşı isteksizliği ortadan kaldırdığı söylenebilir.

Yapılan araştırmalarda bebek davranışlarına yansıyan olumsuz davranışların çevre ile olan etkileşimi engellediği saptanmıştır. Katch (2012), bebeğin ağlamasının baba stresi, depresyon ve özyeterliliğin bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtirken özellikle de bebeklerde ortaya çıkan uzun ağlama nöbetleri olarak ifade edilen koluğun, babalarda yoğun stres durumu oluşturduğunu ortaya koymuştur. Yine olumsuz duygusal özelliklere sahip bebeklerin bakımlarından sorumlu olan kişilerle bakmakla sorumlu olan kişilerle daha az duyarlılık ve işbirliği içine girdikleri bulunmuştur (Albers, Riksen Walraven ve Weerth, 2007). Raiha, Lehtonen, Huhtala, Saleva ve Korvenranta (2002), bebek ağlamaları ile ilgili olarak yaptıkları çalışmada, sancılı bebeğe sahip babaların bebekleri ile olan etkileşim düzeylerinin düşük olduğunu belirtmişlerdir. Bebeklerin ağlaması ile babaların psikolojik iyi oluşu üzerine yapılan başka bir çalışmada da, bebeklerin ağlamasının babalarda stres ve depresyon durumları oluşturduğu görülmüştür (Katch, 2012). Oyun Temelli Baba Bebek Etkileşim Programı'nda babaların, bebeğin duygu ve düşüncelerini ritim ve melodiyle ifade etmesini sağlama, bebeğin bağımsız hareket etmesine fırsat verme, bebeğin ihtiyaçlarının farkında olma ve anında dönüt verme davranışlarının bebeklerdeki olumsuzluk davranışlarını en aza indirdiği ve baba-bebek arasındaki etkileşimi güçlendirdiği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4. Grupların B-ÇDYMÖ İkili Formu Karşılıklılık Boyutu Puan Karşılaştırmaları

İKİLİ FORMU		Deney	Kontrol	Test değeri	p
		Ort±Ss	Ort±Ss		
Karşılıklılık	Ön test	7,35±3,10 (6,5)	5,45±1,67 (5)	Z: -1,850	^a 0,064
	Son test	11,90±1,74 (13)	5,75±2,07 (5)	Z: -5,332	^a 0,001**
	Erişi Puanı	4,55±2,82 (5,5)	0,30±0,47 (0)	Z: -4,497	^a 0,001**

^aMann Whitney U Test

^cWilcoxon Signed Ranks Test

**p<0.01 *p<0.05

Tablo 4'te gruplara göre karşılıklılık puanının ön teste göre son testteki değişimleri arasında anlamlı fark belirlenmiştir (p=0,001; p<0,01). Deney ve kontrol grubu baba ve bebeklerinin karşılıklılık davranışında herhangi bir farklılık saptanmazken eğitim sonrasında yapılan son test puanları arasında anlamlı farklılık saptanmıştır. Bu durum uygulanan programın babaların bebekleri ile olan karşılıklılık davranışlarını geliştirdiğini ve baba-bebek arasındaki etkileşimi güçlendirdiğini göstermektedir. İlgili alan yazın incelendiğinde; Jia (2014), bebeklerin anne babalarından duygusal karşılık aldıklarını ve anne baba etkileşiminde belirleyici olduklarını savunmuştur. Bu amaçla anne-baba ve bebek etkileşimlerinin video kaydına aldığı çalışmasında, anne babadaki duygu değişimlerinin bebekteki duyguları etkilediğini ortaya koymuştur. Aynı şekilde bebekteki ağlama ve huzursuzlukların da anne ve baba üzerinde duygusal değişimlere neden olduğu görülmüştür. Malmberg ve diğerleri (2007), baba-bebek etkileşimine ilişkin bir büyüme modeli oluşturdukları çalışmalarında çeşitli örüntüler elde etmişlerdir. Baba-anne ve bebek etkileşimlerinden hareketle, baba- anne ve bebeklerin ruh hallerinin oyun süresi arttıkça düştüğünü ve babaya kıyasla annede daha fazla ve belirgin olduğu tespit edilmiştir. Anne ve babaların oyunun bir kısmında gösterdikleri duyarlılık davranışlarının oyunun sonraki bölümünde hem anne-baba hem de bebeklerin duyarlılığında etkili olduğu görülmüştür. Shannon vd. (2005), baba bebek etkileşiminde 8-16 aylar arasında, baba-bebek etkileşim sürecinde babalardaki olumlu ya da olumsuz duyguların bebeklerdeki davranışlarla paralellik gösterdiği bulunmuştur. Cantaş (2018)'ın bağlanma güvenliği ve zihinleştirme kapasitesi ile ilgili olarak yapmış olduğu araştırmada, baba-çocuk zihinleştirme kapasitelerininin baba ve çocuk olarak karşılıklı birbirini doğrudan etkilediği saptanmıştır. Çocuklar ile babalarının zihinselleştirme kapasitesi arasındaki ilişkilerinde çocukların zihin durum konuşma konusundaki opaklığı ile babaların kendilerine-yönelik zihin durum sözcükleri arasında anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu doğrultuda, baba ve bebek etkileşiminde her iki tarafın da olumlu ya da olumsuz şekilde ortaya çıkan davranışlar karşılıklı olarak birbirlerinin davranışlarını açık bir şekilde etkilediği söylenebilir.

Tablo 5. Deney Grubunda Baba-Çocuk Duygulanım, Yanıt Verme ve Meşguliyet Ölçeği Puanına İlişkin Son Test ve Kalıcılık Testi Puanlarının Karşılaştırılması

Baba-Çocuk Duygulanım, Yanıt Verme ve Meşguliyet Ölçeği			Deney		p
			Ort±SD	Medyan	
Baba Formu	Öğretici-Yanıtlayıcı Olma	Son test	38,00±5,75	37,5	<i>s</i> 0,020*
		Kalıcılık testi	40,00±5,71	40,0	
	Olumsuzluk-Müdahalecilik	Son test	7,35±1,23	7,0	<i>e</i> 0,001**
		Kalıcılık testi	11,20±0,70	11,0	
Çocuk Formu	Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma	Son test	35,05±4,31	35,5	<i>s</i> 0,082
		Kalıcılık testi	36,30±5,07	36,0	
	Olumsuzluk	Son test	4,30±0,57	4,0	<i>e</i> 0,157
		Kalıcılık testi	4,60±0,99	4,0	
İkili Formu	Karşılıklılık	Son test	11,90±1,74	13,0	<i>e</i> 0,102
		Kalıcılık testi	12,30±1,56	13,0	

Tablo 5 incelendiğinde, B-ÇDYMÖ Öğretici-Yanıtlayıcı Olma alt boyutu puan ortalaması son test puan ortalamasına göre deney grubundaki babaların kalıcılık testi puan ortalamasındaki 2,00±3,51 birimlik artış istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,020$; $p<0,05$). Olumsuzluk-Müdahalecilik alt boyutu puanına ilişkin son test puan ortalamasına göre kalıcılık testi puan ortalamasındaki 3,85±1,42 birimlik artış istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,001$; $p<0,01$). Elde edilen sonuçlara göre son test ve kalıcılık testi arasında geçen üç haftalık süre içerisinde Oyun Temelli Baba-Bebek Etkileşim Programı'nın deney grubundaki babaların B-ÇDYMÖ Baba-Çocuk ve ikili alt boyutlarındaki davranışlar açısından kalıcılığın devam ettiği söylenebilir. Kalıcılığın devam etmesinde eğitim programı süresinin babalar için yeterli olduğu, eğitimin babaların ihtiyaçlarına cevap verdiği, babaların programa aktif şekilde katıldığı ve eğitim süreci dışında da uygulamalarının devam ettiği ve programda öğrenilenlerin babaların davranışlarında kalıcı izli değişiklikler oluşturduğu söylenebilir.

Tablo 6. Grupların Gelişim Testi Alt Boyutlarının Ön ve Son Test Puanları Karşılaştırması

DENVER II Gelişim Tarama Testi		Deney		Kontrol	p
		Ort±SD	Ort±SD	Ort±SD	
Kişisel Sosyal	Ön test	5,25±1,25 (5,0)	6,25±1,55 (6,5)		<i>a</i> 0,027*
	Son test	4,45±0,83 (5,0)	3,55±1,10 (3,0)		<i>a</i> 0,009**
	Erişi Puanı	-0,80±1,15 (-1,0)	-2,70±1,17 (-3,0)		<i>a</i> 0,001**
İnce Motor	Ön test	3,45±0,76 (3,0)	3,80±1,01 (3,0)		<i>a</i> 0,302
	Son test	6,10±1,41 (7,0)	5,65±1,31 (6,0)		<i>a</i> 0,206
	Erişi Puanı	2,65±1,63 (3,5)	1,85±0,67 (2,0)		<i>a</i> 0,044*
Dil	Ön test	4,05±1,19 (3,5)	4,80±1,40 (5,0)		<i>a</i> 0,075
	Son test	5,60±0,99 (6,0)	4,20±1,51 (3,0)		<i>a</i> 0,002**
	Erişi Puanı	0,36±1,05	0,14±1,04		<i>a</i> 0,001**
Kaba Motor	Ön test	5,00±1,72 (4,0)	5,30±2,30 (4,0)		<i>a</i> 0,820
	Son test	8,35±1,27 (9,0)	6,65±2,41 (7,0)		<i>a</i> 0,014*
	Erişi Puanı	3,35±2,18 (4,0)	1,35±1,35 (1,0)		<i>a</i> 0,002**

*a*Mann Whitney U Test*e*Wilcoxon Signed Ranks Test** $p<0,01$ * $p<0,05$

Tablo incelendiğinde, **kişisel sosyal alt boyutunda** ön test ortalamasına göre son test ortalamasındaki değişimler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($p=0,001$; $p<0,01$). Deney grubundaki bebeklerin kişisel sosyal puan ortalamalarındaki değişim, kontrol grubundan anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre deney grubunun son test puan ortalaması kontrol grubunun son test puan ortalamasından yüksek olması, deney grubundaki bebeklerin kişisel- sosyal alandaki gelişiminde Oyun Temelli Baba-Bebek Etkileşim Programı'nın etkisi ile açıklanabilir. Eğitim programı; babaların bebekleri ile olan oyun süreçlerinde babaların iletişim becerilerini, oyundaki aktifliğini, taklitlere yer verme durumlarını, duygularının ifade biçimlerini geliştirdiğini göstermektedir (Driscoll ve Easterbrooks, 2007). Cerniglia ve diğerleri (2014), baba-çocuk etkileşimini incelediği çalışmasında baba ilgisinin çocuğun sosyal uyumunu kolaylaştırdığını saptamıştır. Başka bir çalışma da Hall ve diğerleri (2014), erken dönem itibarıyla babaların bebeklerine göstermiş oldukları ilginin bebek davranışlarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Bebeklerin **ince motor alt boyutu** ortalama puanının ön test puan ortalamasına göre son test puanlarındaki değişimler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($p=0,044$; $p<0,05$). Deney grubundaki değişim, kontrol grubundan anlamlı düzeyde yüksektir. Bulgulara göre, DENVER II Testi'nin ince motor alt boyutunda yer alan küpü bardağa koyma, üzümü baş ve diğer parmaklarla alma, küpleri birbirine vurma kalemle karalama, üzümü gösterince çıkarma, iki küpten kule yapma, üzümü kendiliğinden çıkarma gibi davranışlar yönünden deney grubundaki bebeklerin kontrol grubundaki bebeklerden daha ileri düzeyde oldukları görülmektedir. Deney grubunda ince motor alandaki son test lehine gerçekleşen anlamlı fark ise, programda vurgulanan el ve ayak kullanma, beden hareketliliği, bedensel uyum ve nesnelerin kontrollerini içeren oyunlar yoluyla gerçekleştiği söylenebilir.

Bebeklerin **Dil alt boyutu** puanının ön test puan ortalamasına göre son test puan ortalamasındaki değişimler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($p=0,001$; $p<0,01$). Deney grubundaki değişim, kontrol grubundaki değişime oranla anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre deney grubunun son test puan ortalamasının kontrol grubunun son test ortalamasından yüksek olması, Oyun Temelli Baba- Bebek Etkileşim Programı'nın etkili olduğunu ve deney grubundaki bebeklerin babaları ile birlikte etkileşimsel olarak iyi bir bağ kurduklarını yansıttığı söylenebilir. Eğitim programlarının bebeklerdeki dil gelişimini desteklediğine yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Ersan (2015), baba ve çocuklarda dil gelişimini desteklemek amacıyla geliştirmiş olduğu programda eğitime katılan babaların çocukları ile katılmayanların dil becerilerinde büyük oranda farklılığın olduğunu ortaya koymuştur. Programa katılan çocukların dil gelişimlerinde olumlu yönde gelişme belirlemiştir.

Deney grubu **kaba motor becerileri alt boyut** puanlarında ön testteki puan ortalamaları son testteki puan ortalamalarında anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p=0,002$; $p<0,01$). Deney katılımcılarında kontrol grubu katılımcılarına oranla yüksek düzeyde değişim görülmüştür. Bulgular, gelişim testinin kaba motor boyutta yer alan sıralama, tutunarak ayağa kalkma, düzgün yürüme, eğilerek yerden alma, geri geri yürüme, topa vurma, merdiven çıkma, topu havadan atma gibi davranışlar yönünden deney grubundaki bebeklerin kontrol grubundaki bebeklerden daha ileri düzeyde olduklarını gösterir. Deney katılımcılarında büyük motor becerilerinde son ölçümde gözlenen farklılığın, Oyun Programı'ndaki tutunma ile ayakta durma, adımlayabilme, destekle ya da destek olmadan yürüyebilme, çömelip tekrar kalkabilme, desteksiz yürüyebilme, çeşitli yönlere doğru vücudu çevirme, kolları kullanarak çeşitli aktiviteleri içeren oyunların yer almasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Aynı zamanda program, babaların bebeğin kaba motor gelişim düzeyi hakkında bilgi edinimi, bebeğe olumlu model olma ve harekete yönelik fırsatları içermektedir. Oyunlar sırasında babanın bebeği harekete ilişkin teşvik edici olması, tekrarlara yer vermesi, bebeğin davranışlarına yönelik geri bildirimde bulunması bebekte davranışların sık sık tekrar edilmesini sağlamıştır. Bu durum, bebekte kaba motor gelişimin ilerlemesine yardımcı olmuştur.

Tablo 7. Deney Grubu Gelişim Testi Toplam Puan ve Alt Boyut Puanları Son ölçümle Kalıcılık Ölçümleri Karşılaştırması

DENVER II Gelişimsel Tarama Testi		Deney Grubu		P
		Ort±SD	Medyan	
Toplam	Son test	24,40±3,09	25,5	<i>e</i> 0,003**
	Kalıcılık testi	28,80±2,28	28,0	
Kişisel Sosyal	Son test	4,45±0,83	5,0	<i>e</i> 0,017*
	Kalıcılık testi	5,35±0,59	5,0	
İnce Motor	Son test	6,10±1,41	7,0	<i>e</i> 0,023*
	Kalıcılık testi	7,80±1,28	7,0	
Dil	Son test	5,60±0,99	6,0	<i>e</i> 0,083
	Kalıcılık testi	6,20±0,52	6,0	
Kaba Motor	Son test	8,35±1,27	9,0	<i>e</i> 0,041*
	Kalıcılık testi	9,45±0,89	9,0	

Deney grubunda DENVER II gelişimsel tarama testi toplam puanına ilişkin son test ortalama puanına göre kalıcılık testi puan ortalamasındaki $4,30\pm 5,30$ birimlik artış istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,003$; $p<0,01$). Bulgular, deney katılımcılarında gelişim testinin toplam puan ortalamalarında ve alt boyutlarındaki puanlarda son ölçümle kalıcılık süresi arasındaki zaman zarfında programın etkisinin sürdüğü söylenebilir. Bu durum gelişim ölçeği alt boyutlarda eğitim programının kalıcılığının devam ettiğini, programın uygulamaya elverişli olduğunu, ebeveynliği içselleştirdiklerini ve oyun oynamada istekli oldukları, öğrenmeye açık, uygulamalarda dikkatli ve özverili olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda bu durumdan bebeğe sunulan uyarıcı miktarı ve bebeğe gösterilen ilgilini de yeterli olduğu sonucuna varılabilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, baba-bebek davranışları üzerinde oyun temelli baba-bebek etkileşim programı etkilerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, Oyun Temelli Baba-Bebek Etkileşim Programı'nın baba ve çocuk etkileşimsel davranışlarının üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bebeklerde kişisel ve sosyal, ince motor, dil ve kaba motor gelişimlerinde farklılaşmalar oluşturmuştur. Baba ve bebeklere etkileşime girme fırsatı verildiğinde, destek olunduğunda ve rehberlik edildiğinde babaların karşılıklı etkileşim davranışları bakımından geliştikleri, bebeklerin ise çok yönlü gelişim bakımından ilerledikleri bulunmuştur. Deney grubu babalarında son ve kalıcılık testlerinin uygulanmasındaki üç hafta süresinde programın babaların Öğretici- Yanıtlayıcı olma davranışlarında ve olumsuzluk davranışların azalmasında kalıcılığın devam ettiği görülmüştür. Bebeklerde ise, duyarlı-yanıtlayıcı olma davranışlarında artış olduğu olumsuzluk alt boyut davranışlarında azalma eğilimi olduğu görülmüştür. Baba-bebek etkileşimini belirten karşılıklılık alt boyutunda da artış görülmüştür. Deney grubu bebeklerinde de gelişim testi alt boyutlarında kalıcılık etkisinin sürdüğü görülmüştür.

Araştırma sonuçlarından hareketle; baba ve bebek etkileşimlerini içeren konularda, yükseköğretim kurumlarının, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının disiplinler arası çalışmalarla eğitim faaliyetleri gerçekleştirebilir ve danışmanlık hizmeti verebilirler. Sağlık çalışanları ve çocuk alanındaki çalışmacılara aralıklı olarak hizmet içi eğitimler gerçekleştirilebilir. Bu eğitimlerde; babalık davranışı, babalık rolleri ve baba etkileşim davranışları konularına yer verilebilir. Ailelere; etkileşim içerikli kitapçık, broşür vb. materyallerin verilmesi önerilebilir. Ayrıca dezavantajlı bölgeler için erken müdahale merkezleri oluşturulabilir ve eğitim hizmetleri bu merkezler aracılığıyla

yürütülebilir. 12-15 aylık bebeklerle yapılan bu çalışmada farklı yaş grubunda olan çocuklarla da uygulamalar yapılabilir. Araştırma yöntemi olarak deneysel desende yapılmış bu çalışmanın yöntemi yapılacak diğer araştırmalarda karma yöntem kullanılabilir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma, Muş ili merkezinde ikamet eden, daha önce etkileşim ve bebek gelişim özelliklerine dayalı herhangi bir eğitimi programına katılmamış babalarla ve 12-15 aylık bebekleriyle sınırlıdır.

Teřekkür

Araştırmaya katılım gösterdikleri ve süreçte kazandırdıkları deneyimler için baba ve bebeklerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kaynakça

- Albers, E. M., Riksen Walraven, J. M. ve Weerth, C. (2007). Infants' interactions with professional caregivers at 3 and 6 months of age: A longitudinal study. *Infant Behavior and Development*, 30(4), 631-640. doi:10.1016/j.infbeh.2007.03.006
- Alston, D. N. ve Williams, N. (1982). Relationship between father absence and self-concept of black adolescent boys. *The Journal of Negro Education*, 51(2), 134-138.
- Anne Çocuk Eğitim Vakfı. (2017). *Türkiye'de babalığı anlamak serisi I: Türkiye'de ilgili babalık ve belirleyicileri ana raporu*.
http://ilkisbabalik.acev.org/wp-content/uploads/2017/06/ilgilibabalikyoneticiozeti.08.06.17.web_.pdf adresinden erişildi.
- Aral, N., Baran, G., Gürsoy, F., Köksal Akyol, A., Bütün Ayhan, A., Yıldız Bıçakçı, M. ... ve Erdoğan, S. (2011). The effects of parent education programs on the development of children aged between 60 and 72 months. *Social Behavior and Personality*, 39(2), 241-250.
- Atmaca Koçak, A. (2004). *Baba destek programı değerlendirme raporu*. İstanbul: AÇEV.
- Balcı, A. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Baydar, N., Akçınar, B. ve İmer, N. (2012). Çevre, sosyoekonomik bağlam ve ana babalık. M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Yay. Haz.). *Ana babalık: Kuram ve araştırma* içinde (s. 81-127). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Belsky, J. (2006). Effects of child care on child development in the USA. *The Quality of Early Childhood Education*, 23-32.
- Benzies, K., Evans, J. M., Harrison, M.J., MacPhail, S. ve Cathhy, K. (2008). Strengthening new fathers' skills in interaction with their 5-month-old infants: Who benefits from a brief intervention?. *Public Health Nursing*, 25(5), 431-439.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Clinical applications of attachment theory*. London: Routledge.
- Brophy Herb, H. E., Gibbons, C., Omar, M. A. ve Schiffman, R. F. (1999). Low-income fathers and their infants: Interactions during teaching episodes. *Infant Mental Health Journal*, 20(3), 305-321.
- Brown, G. L. (2008). *Father involvement, paternal sensitivity and father-child attachment in the first three years* (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Illinois at Urbana, Champaign.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cabrera, N., Tamis LeMonda, C. S., Bradley, R. H., Hofferth, S. ve Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child Development*, 71, 127-136.
- Cantaş, F. N. (2018). *Attachment security and mental state talk among mother father-child triads* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Carlson, B. E. (1984). The fathers contribution to child care. Effects on childrens' perceptions of parental roles. *American Journal of Orthopsychiatry*, 54(1), 123-136.
- Cerniglia, L., Cimino, S. ve Ballarotto, G. (2014). Mother-child and father-child interaction with their 24-month-old children during feeding, considering paternal involvement and the child's temperament in a community sample. *Infant Mental Health Journal*, 35(5), 473-481.
- Chibucos, T. R. ve Leite, R. W. (2005). *Readings in family theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Coates, S. W. (2004). John Bowlby and Margaret S. Mahler: Their lives and theories. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 52(2), 571-601.
- Coltrane, S. (1990). Birth timing and division of labor in dual earner families. *Journal of Family Issues*, 11(2), 157-181. doi:10.1177/019251390011002003
- Çağdaş, A. ve Seçer, Z. Ş. (2015). *Anne-baba eğitimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Çepni, S. (2007). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.

- Dayton, C. J., Walsh, T. B., Oh, W. ve Volling, B. (2015). Hush now baby: Mothers' and fathers' strategies for soothing their infants and associated parenting outcomes. *Journal of Pediatric Health Care*, 29(2), 145-155.
- Decker, C. A. ve Decker, J. R. (2005). *Planning and administering early childhood programs*. New Jersey: Prentice Hall.
- Demir, E. ve Aksoy, A. B. (2016). Baba-çocuk duygulanım, yanıt verme ve meşguliyet ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(45), 381-392. doi:10.9761/JASSS3413
- Demir Öztürk, E. (2018). Baba ve bebek etkileşim düzeyleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 716-722. doi:10.17719/jisr.2018.2826
- Deniz Başar, Ö., Özden Ü. H. ve Bağdatlı Kalkan, S. (2013). Boylamsal verilerde çok düzeyli analizler: Dil gelişimine ilişkin bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 19, 27-37.
- Dönmezer, İ. (1999). *Ailede iletişim ve etkileşim*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Driscoll, J. R. ve Easterbrooks, M. A. (2007). Young mothers' play with their toddlers: Individual variability as a function of psychosocial factors. *Infant and Child Development*, 16, 649-670.
- Erdiller, Z. B. (2010). Erken çocukluk eğitiminde temel kuram ve yaklaşımlar. İ. H. Diken (Ed.), *Erken çocukluk eğitimi* içinde (s. 55-90). Ankara: Pegem Akademi.
- Ersan, C. (2015). Babalara verilen dil eğitim programının çocukların alıcı dil gelişimine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 40(180), 51-71. doi:10.15390/EB.2015.4260
- Ertürk, G. (2012). Aile kuramları. T. Güler (Ed.), *Anne baba eğitimi* içinde (s. 17-33). Ankara: Pegem Akademi.
- Fisher, D., Khashu, M., Adama, E. A., Feeley, N., Garfield, C. F., Ireland, J. ... ve Teijlingen, E. V. (2018). Fathers in neonatal units: Improving infant health by supporting the baby-father bond and mother-father coparenting. *Journal of Neonatal Nursing*, 24(6), 306-312.
- Güngörmüş, O. (2001). *Baba çocuk ilişkisi*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Hall, R., De Waard, I., Tooten, A., Hoffenkamp, H., Vingerhoets, A. ve Van Bakel, H. (2014). From the father's point of view: How father's representations of the infant impact on father-infant interaction and infant development. *Early Human Development*, 90(12), 877-883.
- Hallaç, S. ve Öz, F. (2014). Aile kavramına kuramsal bir bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(2), 142-153. doi:10.5455/cap.20130625102321
- Horesh, N., Sommerfeld, E., Wolf, M., Zubery, E. ve Zalsman, G. (2015). Father-daughter relationship and the severity of eating disorders. *European Psychiatry*, 30(1), 114-120.
- Jia, R. (2014). *Dynamic mother-infant and father-infant interaction: Contribution of parents' and infants' facial affect and prediction from depression, empathy and temperament* (Yayımlanmamış doktora tezi). The Ohio State University, ABD.
- Karasar, N. (2000). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Katch, L. E. (2012). *The relationship between infant crying and father well-being* (Yayımlanmamış doktora tezi). University of California, Berkeley.
- Kerr, M., Stattin, H. ve Özdemir, M. (2012). Perceived parenting style and adolescent adjustment: Revisiting directions of effects and the role of parental knowledge. *Developmental Psychology*, 48(6), 1540-1553. doi:10.1037/a0027720
- Kıldan, O. (2012). Aile içi ilişkiler ve özel durumlarda aile. T. Güler (Ed.), *Anne baba eğitimi* içinde (s. 55-71). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kuzucu, Y. (2011). Değişen babalık rolü ve çocuk gelişimine etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 79-91.

- Lamb, M. E. (1978). Qualitative aspects of mother-and father-infant attachments. *Infant Behavior and Development*, 1, 265-275.
- Lamb, M. E. (2000). *Kültürlerarası bakış açısı ile babanın çocuk gelişimindeki rolü ve önemi: Sempozyum raporu*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.
- Malmberg, L. E., Stein, A., West, A., Lewis, S., Barnes, J., Leach, P. ... ve Sylva, K. (2007). Parent–infant interaction: A growth model approach. *Infant Behavior and Development*, 30(4), 615-630.
- Melvin, S. A., Brito, N. H., Mack, L. J., Engelhardt, L. E., Fifer, W. P., Elliott, A. J. ... ve Noble, K. G. (2017). Home environment, but not socioeconomic status, is linked to differences in early phonetic perception ability. *Infancy*, 22(1), 42-55.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). *0-36 aylık çocuklar için eğitim programı*. <https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/0-36program.pdf> adresinden erişildi.
- Noh, N. L. ve Yeom, H. A. (2017). Development of the Korean Paternal-Fetal Attachment Scale (K-PAFAS). *Asian Nursing Research*, 11, 98-106.
- Nordahl, K. B. (2014). *Early father-child interaction in a father-friendly context. Gender differences, child outcomes and predictive factors related to fathers parenting behaviors with one-year-olds* (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Bergen, Norveç.
- Nugent, K. (1991). Cultural and psychological influences on the father's role in infant development. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 475-485.
- Özyürek, A. ve Tezel Şahin, F. (2015). Anne-çocuk ilişkisinin ve baba tutumlarının çocukların ahlaki ve sosyal kural anlayışları üzerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 161-174. doi:10.15390/EB.2015.3672
- Parke, R. D. ve O'levy, S. E. (1976). Father-mother-infant interaction in newborn in a changing world. *Social an environmental içinde* (Cilt 2). Hillsdale NJ: Erlbaum.
- Raiha, H., Lehtonen, L., Huhtala, V., Saleva, K. ve Korvenranta, H. (2002). Excessively crying infant in the family: Mother–infant, father–infant and mother–father interaction. *Child: Care, Health and Development*, 28(5), 419-429.
- Ramchandani, P. G., Domoney, J., Sethna, V., Psychogiou, L., Vlachos, H. ve Murray, L. (2013). Do early father–infant interactions predict the onset of externalising behaviours in young children? Findings from a longitudinal cohort study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(1), 56-64.
- Rispoli, K. M. (2011). *Parent-child interaction in the formation of emotional and social competence: The impact of individual differences and cultural variability* (Yayımlanmamış doktora tezi). Duquesne University, ABD. <https://dsc.duq.edu/etd/1108> adresinden erişildi.
- Shannon, J. D., Tamis LeMonda, C. S. ve Margolin, A. (2005). Father involvement in infancy: Influences of past and current relationships. *Infancy*, 8(1), 21-41.
- Shonkoff, J. ve Phillips, D. A. (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. Washington, DC: National Academies.
- Sımsıkı, H. ve Şendil, G. (2014). Baba katılım ölçeği'nin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(49), 104-123.
- Soysal, Ş. ve Bayoğlu, B. U. (2010). Yaşamın ilk üç yılında gelişim. T. Solmuş (Ed.), *Romantik ilişkiler, evlilik ve ana-baba çocuk ilişkileri içinde* (s. 273-277). Ankara: Nobel Akademi.
- Tamis LeMonda, C., Shannon, J., Cabrera, N. ve Lamb, M. E. (2004). Fathers and mothers at play with their 2- and 3-year-olds: Contributions to language and cognitive development. *Child Development*, 75, 1806-1820.
- Tamis LeMonda, C. S., Shannon, J., Pinter, A.M., Acevedo, X., Baumwell, L. ve Spellmann, M. (2013). Caregiver-child affect, responsiveness and engagement scale (C-CARES). PreK Father Version-revised form. New York.

- Taşkın, N. ve Erkan, S. (2009). The influence of father education programs on the levels of father involvement with children: An experimental study. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 136-148.
- Turhan, O. (2019). *Kişilik özellikleri bağlamında baba-çocuk benzerliği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Uçar Çabuk, F. (2017). *Ebeveyn çocuk iletişimi eğitim programı'nın anne baba çocuk ilişkisine ve iletişimine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yago, S., Hirose, T., Okamitsu, M., Okabayashi, Y., Hiroi, K., Nakagawa, N. ... ve Omori, T. (2014). Differences and similarities between father-infant interaction and mother-infant interaction. *Journal of Medical and Dental Sociences*, 61(1), 7-16.
- Yalaz, K., Anlar, B. ve Bayoğlu, B. (2009). *Denver II gelişimsel tarama testi. Türk çocukları standardizasyonu*. Ankara: Gelişimsel Çocuk Nörolojisi Derneđi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmazçetin, C. (2003). *Babanın katılımı ve ergen öncesi çocukların davranış problemleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.